

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О.О.ПОТЕБНІ

На правах рукопису

КУЛІШ ЖАСМІНА ВАЛЕНТИНІВНА

ПРОБЛЕМА ФРАЗВОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ
У ПЕРЕКЛАДІ НА БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНУ МОВУ
/на матеріалі російської та української мов/

Спеціальність 10.02.01 – російська мова
10.02.02 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 1993

Дисертація виконана на кафедрі російської мови та літератури ЛННБ України ім. В. Стефаника
культету Львівського державного університету імені Івана Франка

00519190 (P)

Науковий керівник – доктор філологічних наук,
професор М. А. Алексєєнко

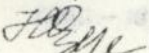
Офіційні опоненти – доктор філологічних наук,
професор М. П. Кочерган;
кандидат філологічних наук,
доцент Н. Ф. Зайченко

Провідна установа – Чернівецький державний
університет ім. Ю. Федьковича

Захист відбудеться 28 грудня 1993 р. о ____ год. на засіданні спеціалізованої ради Д. 016.28.01 для захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук при Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН України /252001, Київ, вул. Грушевського, 4/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Інституту української мови АН України.

Автореферат розіслано 30 листопада 1993 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради
доктор філологічних наук Н. Г. Озерова.

Серед актуальних проблем сучасного перекладознавства особливо увагу дослідників привертають питання відтворення фразеологічних одиниць /ФО/ засобами мови перекладу /ІМ/. Ця увага зумовлена специфікою й структурно-семантичною складністю фразеологічних засобів, відтворення яких пов'язане з певними труднощами лінгвістичного, загальнофілологічного, культурологічного, соціального та історичного характеру.

Фразеологізм, з властивими для нього відтворюваністю у мовленні, семантичною комплікативністю та цілісністю, полікомпонентністю, формально-граматичною неоднорідністю, національною унікальністю становить надзвичайно складний об'єкт транслятології.

Вирішення багатьох проблем перекладу ФО лишається однаково актуальним як на матеріалі близькоспоріднених, так і неспоріднених мов. Необхідність подальшого вивчення питання про ФО як об'єкт транслятології викликана й здійснене нами дисертаційне дослідження.

Актуальність дослідження фразеологічної одиниці як перекладознавчої категорії мотивується необхідністю вирішення теоретичних проблем функціонування та відтворення ФО російської мови засобами української мови, зокрема:

1/ вивчення специфіки семантичної структури ФО, дослідження складових семантичної структури фразеологізму в динаміці їх взаємодії;

2/ здійснення узагальнююче-синтезуючого опису спільного й різного у семантичних структурах трьох структурно-семантичних типів ФО – ідіом, фразем, паремій;

3/ аналізу особливостей функціонування ФО різних структурно-семантичних типів у публіцистичному тексті;

4/ класифікації семантичних, формальних і функціональних параметрів ФО за принципом їх транслятологічної обов'язковості, суттєвості, несуттєвості для еквівалентного відтворення у перекладі;

5/ виявлення обсягу транслятологічних параметрів для кожного структурно-семантичного типу ФО, необхідного і достатнього для характеристики ФО як одиниці перекладу;

6/ опису кожного структурно-семантичного типу ФО як об'єкту перекладу на близькоспоріднену мову;

7/ ретроспективного аналізу українських перекладів творів російської публіцистики з метою визначення транслятологічних тен-

денній.

Перераховані проблеми й складають основні завдання дослідження.

Мета роботи – визначити кількісні та якісні параметри зіставлення $\Phi\Omega$, достатні для того, щоб виявити ступінь еквівалентності перекладної й вихідної одиниць, тобто їх транслятологічну співвіднесеність у мовленнєвій ситуації, розробити типологію транслятологічних відповідників $\Phi\Omega$ та алгоритмічну модель перекладу $\Phi\Omega$ засобами української мови.

Об'єктом дослідження послужила $\Phi\Omega$ як функціонально-семантичні комплекси, що вивчаються у системі їх синтагматичних і парадигматичних зв'язків, які простежуються у синхронії та діахронії у зіставлених текстах російської публіцистики і їх українських перекладах.

Матеріал дослідження – твори російської публіцистики середини XIX – першої чверті XX століття, /твори М. Г. Чернишевського, М. А. Добролюбова, О. І. Герцена, Д. І. Писарева, Г. В. Плеханова та ін./, а також їх українські переклади 10^{-х}–60^{-х} рр. XX століття.

В результаті попередньої роботи, яка була здійснена шляхом суцільної вибірки $\Phi\Omega$ з текстів публіцистичних творів та їх українських перекладів, зібрано фактичний матеріал, який систематизовано у вигляді трьох картотек:

1/ алфавітної двомовної фразеологічної картотеки обсягом 2.800 од.;

2/ контекстуальної двомовної фразеологічної картотеки обсягом 5.300 од.;

3/ ретроспективної контекстуальної двомовної фразеологічної картотеки обсягом 9.400 од.

Виходячи з завдань комплексного дослідження $\Phi\Omega$ як об'єкту транслятології, в роботі використовуються різні методи: лінгвістичного опису, порівняльно-філологічний, міжмовної фразеологічної аплікації, компонентного аналізу, транслятологічний, дистрибутивний.

Методологічною основою є відомий принцип діалектики – принцип системності, що визначає вивчення фразеології як динамічної системи семантично, формально і функціонально неоднорідних одиниць.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній просте-

жується взаємозв'язок і взаємообумовленість семантичної структури ФО кожного структурно-семантичного типу і функцій, які виконує фразеологізм у тексті. Цей взаємозв'язок визначає транслятологічну специфіку ідіом, фразем, паремій. Описується специфіка семантичної структури ФО різних типів. В роботі вперше на матеріалі ретроспективних російсько-українських зіставлень визначаються умови реалізації фразеологічних і нефразеологічних відповідників вихідному фразеологізму, встановлюються принципи функціонального відбору еквівалентних перекладних відповідників.

На підставі семантико-стилістичного і функціонального аналізу українських перекладів у ретроспективі виявляються ті тенденції відтворення ФО публіцистичних творів, які сформувався у діяхронії, простежується динаміка транслятологічних підходів до перекладу ФО на різних етапах їх здійснення.

Комплексний підхід у дослідженні ФО дозволив охопити різноманітність їх синтагматичних і парадигматичних зв'язків у синхронії і діяхронії /окресленій рамками ретроспективи українських перекладів/, структурно-семантичну мотивованість і специфіку.

Вперше розроблено алгоритмічну модель перекладу ФО, яка дозволяє визначити оптимальний перекладний відповідник для кожної конкретної мовленнєвої ситуації.

Теоретичне й практичне значення роботи полягає в тому, що запропонована модель порівняльного дослідження ФО і її перекладних відповідників у близькоспорідненій мові дозволяє поглибити вже сучасний транслятологічний підхід у вивченні фразеологічного матеріалу, забезпечує диференційований підхід у перекладі ФО різних структурно-семантичних типів. Алгоритмічна модель містить у собі опис параметрів зіставлення і критерії відбору еквівалентних імномовних відповідників. Її використання дозволить здійснити переклад ФО з мінімальними втратами семантичного, стилістичного, функціонального і формального характеру, або без таких.

Практична цінність роботи пояснюється її прикладним характером. Розроблений алгоритм міжмовного зіставлення ФО і її відповідника та методика транслятологічного аналізу можуть бути використані у практиці укладання двомовних російсько-українських і українсько-російських фразеологічних словників і довідкових посібників.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть використовуватись у викладанні вузівських основних профільючих курсів з російської та української мов, перекладознавства, порівняльної лінгвістики,

у спецкурсах та спецсемінарах з контрастивної фразеології, теоретичної та практичної транслатології.

Проведені дослідження дозволяють винести на захист такі положення:

1. Фразеологія належить до найважливіших емотивно-образних підсистем, за допомогою яких у публіцистичному тексті реалізується соціально-впливова функція з метою формування суспільної думки.

2. Всі структурно-семантичні типи фразеологізмів належать до відтворюваних засобами мови перекладу одиниць. Домінувати у процесі перекладу ФО на іншу мову повинен функціональний підхід, а критерієм російсько-українського зіставлення при цьому є діалінгвальна відповідність / невідповідність одиниць за параметричним комплексом ознак. Цей критерій зумовлює здійснення процесу відтворення ФО в три етапи: I/ розкладення семантичної і формальної структури ФО на комплекс параметричних ознак; II/ зіставлення фразеологічних одиниць різних мов за цим комплексом; III/ визначення ступеню еквівалентності одиниць в цілому за результатами аплікації.

3. Діалінгвальна фразеологічна асиметрія та її крайній прояв – лакунарність – є одним з виявів національно-мовної специфіки. Ступінь лакуярності фразеологічних систем мов зворотно пропорційний їх генетичній близькості.

4. Фразеологізм може відтворюватися у тексті близькоспорідньої мови різними способами: фразеологічним і нефразеологічними. При цьому між ФО оригіналу і перекладу існує п'ять типів відношень: а/ фразеологічна тотожність, б/ фразеологічна еквівалентність, в/ часткова фразеологічна еквівалентність, г/ фразеологічна аналогія, д/ міжодинична невідповідність.

5. Ретроспективний аналіз відтворення ФО в українських перекладах російської публіцистики середини XIX – першої чверті XX століття виявляє чітку тенденцію послідовної заміни нефразеологічних способів перекладу цих одиниць фразеологічним. У цьому певним чином відображається процес еволюції, усталення та стабілізації фразеологічної норми української літературної мови, а також стан транслатологічної думки та практики в цей період в Україні.

6. Визначити оптимальний перекладний відповідник вихідній ФО, який знаходиться з останьок у відношенні мінімального діалінгвального протиставлення в конкретній мовній ситуації, можна за допомогою запропонованої алгоритмічної моделі перекладу.

7. Теорія і практика перекладу ФО з російської на українську мову свідчить про те, що єдино доцільним і вірним транслятологічним принципом є не відрив українського перекладу від російського тексту /"українізація" тексту/, не уподібнення українського перекладу російському оригіналу /"русифікація" тексту/, а функціонально обгрунтоване врахування значної близькості цих мов та прагнення до оптимально точного відтворення національної специфіки кожної конкретної мовленнєвої ситуації.

Апробація роботи. Основні спостереження і результати дослідження викладені у наукових доповідях і повідомленнях на наукових конференціях різного рангу /Львів, 1989, 1992, 1993; Дрогобич, 1990; Харків, 1991, 1993; Москва – Ужгород, 1992; Київ – Черкаси, 1992; Київ, 1993; Полтава, 1993; Івано-Франківськ, 1993/. Крім того, проблемні питання дисертації неодноразово обговорювалися на теоретичному семінарі аспірантів, докторантів і співшукачів та на засіданнях кафедри російської мови Львівського держуніверситету в 1991, 1992 і 1993 рр.

Дисертація обговорена на розширеному засіданні кафедри російської мови філологічного факультету Львівського держуніверситету за участю провідних спеціалістів кафедр української мови, загального та історичного мовознавства, а також на спільному засіданні Відділу російської мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН України. Основні положення дослідження викладені в 16-ти опублікованих працях, в тому числі колективному посібнику "Російська мова в тестах".

Дисертація обсягом 210 сторінок машинописного тексту складається зі вступу, трьох частин, висновків, списку використаної літератури і чотирьох додатків: таблиць, в яких запропоновані шкали, за допомогою яких визначається ступінь еквівалентності вихідної ФО і її фразеологічного або нефразеологічного відповідника /додатки 1 – 3/ та алгоритмічної моделі перекладу фразеологізмів на близькоспоріднену мову /додаток 4/.

У вступі обгрунтовується актуальність теми, наукова новизна, визначається мета і завдання роботи, теоретична і практична значущість дослідження, характеризуються джерела і фактичний матеріал, викладаються методологічні основи і методи дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

В першій частині "Фразеологічна еквівалентність як транслятологічна проблема" мотивується широкий підхід до розуміння об-

екту фразеології як найбільш конструктивний для транслятологічного дослідження фразеологічного матеріалу. Такий погляд на фразеологічний об'єкт дозволяє виділити три структурно-семантичні типи ФО – ідіоми, фраземи, паремії.

Викладаються теоретичні передумови дослідження, коротко подається історія розвитку транслятологічного вчення, аналізуються основні положення сучасних транслятологічних концепцій, що розроблені в працях зарубіжних і вітчизняних мовознавців /О. В. Федорова, Я. І. Рєшкера, Л. К. Латішева, С. Г. Бережана, А. Д. Швейцера, М. А. Алексеєнка, С. Г. Гавріна, М. Дж. Хелліден, І. Лєвого, З. Клеменєвича, Дж. Лакоффа, В. В. Коптілова, С. Ковганюка, Н. А. Багмута, В. Рагойши, Е. Коссеріу та ін./ З позицій автора прокоментовані визначальні положення наступних транслятологічних концепцій: буквалістської, нормативно-змістової, функціональної, комунікативно-функціональної, динамічної.

Фразеологізми поділяються на три структурно-семантичних типи на підставі їх функціональної нетотожності та невідповідності семантичних структур. Зазначається, що фразеологізми різних структурно-семантичних типів як об'єкт транслятології мають багато спільного, що є наслідком ізоморфності ряду їх властивостей і ознак, а саме, семантичної цілісності, відтворюваності, функціонально-семантичної комплікативності, полікомпонентності та ін. Однак диференційними ознаками фразеологізмів різних типів є ті з них, які визначають специфіку конкретного структурно-семантичного типу і протиставляють одиниці даного типу іншим. Аноморфні ознаки ідіом, фразем і паремій і були покладені в основу трьох транслятологічних моделей перекладу, орієнтованих на специфіку одиниць структурно-семантичного типу. Використовуючи дані моделі перекладу, можна визначити для будь-якої контекстуальної ситуації оптимальний перекладний відповідник, мінімально протиставлений вихідній ФО за параметричним комплексом ознак.

В цій частині роботи розробляються основні положення функціонально-семантичного підходу до ФО як одиниці перекладу. Описується специфіка семантичної структури ідіом, фразем, паремій. Услід за М. А. Алексеєнко, до компонентів семантичної структури ФО відносяться денотативне значення, внутрішня форма, образність, компоненти, що складають прагматичне значення ФО: експресивність, емоційність, оцінність, функціонально-стилістичну маркованість одиниць.

З позицій функціонально-семантичного підходу до фразеологіч-

ного матеріалу досліджується семантична структура ФО, у якій виділяються компоненти семантичного ядра і периферії. Таким чином, дослідження здійснюється на рівні компонентів семантичної структури фразеологізмів, тобто ступінь еквівалентності зіставляваних одиниць визначається на рівні глибинних семантичних структур.

В роботі провідною є думка про єдність функціонально-семантичного аспекту на рівні фразеології. Дається типологія функцій, які ФО може виконувати в тексті; описується сутність фразеологічної комплікативності.

Близькоспоріднені міжмовні зіставлення поділяються на однотипові і різнотипові. До однотипових відносяться зіставлення фразеологічних одиниць, що належать до одного структурно-семантичного типу: бити баклуші - байдики бити; убити двох зайців - вбити двох зайців; буква закона - буква закону; сапоги всмятку - на верші грюші. Різнотипові зіставлення - це тип транслятологічних відношень між ФО, що належать до різних структурно-семантичних типів: мартиникий труд - даремна праця; попасть вприсак - понасти в скрутне становище; дело в шляпе - справі кінець та ін.

Виходячи із специфіки семантичної структури одиниць різних структурно-семантичних типів і об'єктивної цілісності функціонально-семантичного параметру на рівні фразеології, пропонуємо градацію транслятологічно зіставляваних ознак ФО на три типи: транслятологічно обов'язкові, суттєві, несуттєві. Ця градація специфічна для ідіом, фразем, паремій.

Частина 2. Способи і засоби відтворення номінативно-характерологічних ФО в українському перекладі

Тут досліджується специфіка контекстуального функціонування номінативно-характерологічних ФО у публіцистичному тексті. До номінативно-характерологічних типів ФО відносимо ідіоми /ахіллесова пята, мильний пухирь, китайская стена, сидеть между двумя стульями, втирать очки, шут гороховый, мелкие сошки, мудрый по шкоді, бувати в бубальнях, з дощу та під ринву, закабувати на носі і пол/; і фраземи /лицом к лицу, краугольный камень, бить челом, ни на волос, вбивать в голову, угрызения совести, и нашим и вашим, ввести в обман, потрапляти в пастку, ставити на чільне місце, слово в слово та ін./

Зіставлення українських варіантів перекладу фразеологічних засобів з оригіналом дає підстави для теоретичних висновків щодо спе-

цифіки перекладу номінативно-характерологічних ФО, способів і принципів відтворення їх у близькоспорідненій мові. При транслятологічному порівнянні фразеологічних систем двох споріднених російської та української мов об'єктом зіставлення є діалінгвальні системні відповідники / невідповідники. Метою перекладу ФО при цьому лишається встановлення мовленнєвої /текстуальної/ фразеологічної відповідності, в ідеалі – тотожності, засобами мови перекладу.

Застосування аплікації одиниць за параметричним комплексом ознак дозволяє розробити типологію українських мовленнєвих відповідників ідіомам і фраземам вихідної мови, розрізняючи серед них однотипові, різнотипові та описові нефразеологічні відповідники:

однотипові: ідіома ВМ → ідіома ПМ, фразема ВМ → фразема ПМ
/сбит на одну колодку – збиті на один копил;
ставить точки над "і" – ставити крапки над "і"/;

різнотипові: ідіома ВМ → фразема ПМ, фразема ВМ → ідіома ПМ
/валить через пень колоду – робити або робилося;
робити як не своїм/;

нефразеологічні відповідники:

описові відповідники

номінативно-характерологічні ФО

монолексемні відповідники

імпліцитний переклад

фразеологічні кальки:

трещать по всем швам – поротися по шитому /1924, 1925/ – тріщати по всіх нитках /1932/ – тріщати по всіх швах /1947/;

власне описові

/словосполучення, речення/:
оставлять под слудом – залишати захованим /1927, 1932/; сал черт не брат – ніщо не обходить /1926/.

Контекстуальне використання перекладачем однотипових і міжгипових відповідників мотивується історичними та функціональними факторами. В цілому ж, їм притаманний системний характер, оскільки вони є мовленнєвою реалізацією узуальних системно-мовних одиниць. Решта ж перекладних відповідників має яскраво виражений си-

туативно-мовленнєвий характер. Вони є результатами індивідуальної творчості перекладача. При міжодиничних зіставленнях ступінь еквівалентності одиниць визначається способом аплікації Ф0 за диференційними для вихідної Ф0 ознаками.

Мовленнєве використання ідіом і фразем зводиться до чотирьох типізованих ситуацій:

1/ ідіома /фразема/ не трансформується і не корелює з компонентами тексту /"... нельзя не сознаться, что его талант чрезвычайно односторонен, что вследствие этого, все герои его повестей сбиты на одну колодку" /Белінський. Літературні мрії//;

2/ ідіома /фразема/ не трансформується, але корелює з компонентами тексту /"Как же это он не заметил того самого слона, которого Г. Михайловский и его компания так упорно и так торжественно выставляют напоказ всем зевакам" /Плеханов. До питання про розвиток моністичного погляду на історію//;

3/ ідіома /фразема/ трансформується, але не корелює з компонентами тексту /"... опина народа все ниже склонялась над орошенной его потом землей" /Дуначарський. Великий народний поет /Тарас Шевченко///;

4/ ідіома /фразема/ трансформується і корелює з компонентами тексту /"И поистине великолепен был тот просак, в который попали благодаря этому наши субъективисты с Г. Михайловским во главе" /Плеханов. До питання про розвиток моністичного погляду на історію//.

Між транслятологічними відношеннями тотожності, еквівалентності й аналогії фразеологізмів і приналежності Ф0 до певного структурно-семантичного типу існує певний зв'язок. Так, Ф0 російської та української мов, що знаходяться у відношенні фразеологічної тотожності або еквівалентності, практично завжди належать до одного структурно-семантичного типу /слово в слово - слово в слово, кормить завтраками - голувати жаданками/. В цьому знаходить свій вияв близькоспоріднена аналогія російської і української мов на фразеологічному рівні.

Значна частина російських ідіом і фразем в українському перекладі відтворюється аналогами: сабы сказки - сон рябої кобилі; без ножа резать - без вогню пекти; не лыком шитый - не в тім"я битий та ін. Явище фразеологічної аналогії лежить в основі різнотипового перекладу.

В ході ретроспективного аналізу перекладів Ф0 на українську мову виявлено, що фразеологічні аналоги активно використовуються

в українських перекладах різних років, однак поступаються за кількістю фразеологічним тотожностям і еквівалентам у перекладах 40 - 60^x рр. та описовим і монолексемним відповідникам у перекладах 10 - 30^x рр.

Спосіб калькування як одна з форм відтворення Ф0 в перекладі досить продуктивний. Специфіка покомпонентних кальок в тому, що вони, проходячи складні стадії інтерференції й інтеграції, можуть стати фактами мовної системи. Тому покомпонентне калькування займає граничне місце між фразеологічним і нефразеологічними способами перекладу. При цьому ситуативні покомпонентні утворення відносяться до описових засобів перекладу, а кальки, які історично інтегрувалися в систему мови, - до фразеологічних.

У близькоспоріднених мовах в ще більшій мірі, ніж у генетично і типологічно далеких, вибір калькування повинен мотивуватися функціональною доцільністю.

Покомпонентний переклад Ф0 - ефективний спосіб подолання міжмовної фразеологічної асиметрії і безеквівалентності: ни око не видит, ни зуб неймет - ні око не бачить, ні зуб не бере; осине гніздо - осине гніздо і т. ін.

Власне описові /або дескриптивні/ та монолексемні відповідники Ф0 - утворення, які обслуговують конкретну мовленнєву ситуацію і за її межами втрачають можливість відтворюватися: разбить наголову - розгромити вивець /1924/ - побити до ноги /1925/ - розгромити до ноги /1932/; не оставить камня на камне - не залишить нічогосінько /1926/; не ударить лицом в грязь - неогано робить своє діло /1926/; до конца ногтей - вдерть /1927, 1932/; намилить голову - висповідати /1926/.

Сфера вживання описового і монолексемного способів відтворення Ф0 обмежена перекладами 10 - 30^x рр. ХХ ст. Непроductивність цих способів перекладу на сучасному етапі викликана значною семантичною і функціональною асиметрією текстів, що виникає внаслідок їх застосування.

Імпліцитний спосіб лише умовно можна назвати способом відтворення фразеологізмів, тому що при його реалізації у перекладі навіть значення Ф0 не завжди актуалізується, не кажучи вже про втрати в прагматичному значенні, образності. Випадки використання цього способу перекладу Ф0 російської мови в публіцистичних роботах, що досліджувалися, не виявлені.

В ході ретроспективного зіставлення українських перекладів творів російської публіцистики виявлена послідовно здійснювана в часі зміна описового і монолексемного способів відтворення Ф0

ранніх перекладів /10 - 20^х рр. ХХ ст./ фразеологічним і способом калькування у перекладах 30 - 60^х рр. ХХ ст. Дана транслятологічна тенденція пояснюється факторами різного плану. Початку цього процесу - кін. 20 - поч. 30^х рр. - сприяла стабілізація фразеологічних норм сучасної української мови, що співпала з цим періодом. Далі, формування функціональної концепції перекладу у вітчизняній транслятології - 40 - 60^х рр. відобразилося у подоланні буквалістського підходу до перекладу і активній заміні описового і монолексемного способу фразеологічним. Крім цього, відзначена транслятологічна тенденція об'єктивно зумовлена багатьма дистрибутивними і варіативними можливостями сучасної української літературної мови, її яскравим і самобутнім фразеологічним фондом, у якому є всі необхідні засоби для еквівалентного перекладу російських фразеологізмів.

У третій частині "Способи та засоби відтворення паремійних одиниць в українському перекладі" досліджується специфіка функціонування паремій у публіцистичному тексті. Розробляється класифікація способів входження паремій в текст, серед яких виділяється: входження за допомогою слів-супровідників, інтонаційне формально не виражене входження та семантичне співрозміщення.

По зкінченні ретроспективного аналізу українських перекладів розробляється типологія транслятологічних відповідників паремій ВМ.

Паремії відтворюються в українських текстах фразеологічним або нефразеологічним способом. При цьому фразеологічні відповідники /як правило, паремії/ знаходяться з вихідними одиницями у відношеннях тотожності, еквівалентності, аналогії. До нефразеологічних належать описові відповідники, що покомпонентно відтворюють вихідні паремії.

Особливість паремій як об'єкту перекладу полягає у регулярному відтворенні їх в ПМ одиницями того ж структурно-семантичного типу. Цим паремії принципово відрізняються від номінативно-характерологічних ФО, оскільки більшість ідіом і фразем можуть відтворюватися одиницями іншого номінативно-характерологічного типу, тобто ідіома фраземою, фразема ідіомою.

Нефразеологічні відповідники паремій відносяться до ситуативних утворень, їм не властива відтворюваність, вони обслуговують конкретну мовленнєву ситуацію.

Відтворення паремій однотиповими відповідниками забезпечує еквівалентний переклад оригіналу в ПМ. Сутність такого перекладу.

полягає у використанні в українському тексті паремій зі значенням, еквівалентним значенню вихідної ФО. Бездальє портит человека – Без діла поветься сила; Не мил свет, когда друга нет – Без вірного друга велика туга; Кому много дано, с того много и спросится – Кому багато дано, з того багато й спитають та ін.

Порівняльне дослідження вихідної паремії і її перекладних відповідників здійснюється шляхом аплікації параметричних ознак паремій на систему ознак одиниці перекладу у відповідності з певною послідовністю, що зумовлена ступенем транслятологічної значущості параметру зіставлення. Алгоритм порівняльного дослідження паремії ВМ та її відповідника в ПМ такий: здійснюється аплікація денотативного значення, а потім функціонально-стилістичної маркованості, внутрішньої форми, функціонального завдання в тексті, експресивності, емоційності, оцінності, образності, структурно-граматичного оформлення і дистрибутивних можливостей одиниць.

Цей алгоритм транслятологічного зіставлення використовується і для визначення ступеню еквівалентності нефразеологічних відповідників вихідним пареміям, таким як: Спой, светик, не стидись! – Заспівай, соколику, не соромсь! /1924, 103; 1932, 112/ – Заспівай, соколику, не соромсь! /1947, 101/ – Співай же, люба, не соромсь! /1958, 108/.

Описовий спосіб відтворення паремій непродуктивний. Це ситуативний переклад паремій реченням, семантично співвідносним з нею. Описове відтворення одиниць цього структурно-семантичного типу стає подібним до тлумачення, переказу значення одиниці засобами української мови. При цьому певна частина гносеологічного потенціалу фразеологізму втрачається. Це, в першу чергу приводить до дефразеологізації паремії та руйнування функціональної структури тексту: талант таланту рознь – хист до хисту не приходиться /1924/ – не всі таланти однакові /1925/ – таланти бувають різні /1932/ – талант різниться від таланту /1947/.

В цілому ж, можна говорити про динаміку розподілу способів перекладу по відношенню до фразеологічних типів при близькості порівнянню. Так, більшість ФО відтворюються фразеологічним способом, що пояснюється генетичною і типологічною близькістю російської та української мов, а також тими лінгвістичними факторами, що визначаються цією близькістю. Семантична, формальна і функціональна специфіка зокрема паремії, як фактори лінгвістич-

ного порядку, формують оптимальні умови для перекладу одиниць цього структурно-семантичного типу фразеологічним способом або за допомогою фразеологічного калькування. Використання описового способу перекладу паремій у перекладі на близькоспоріднену мову – явище виняткове.

У Висновках стисло подаються основні підсумки дослідження.

По темі дисертації опубліковані наступні роботи:

1. Учение А. А. Шахматова о неразложимых сочетаниях как источник фразеологической концепции В. В. Виноградова // Тез. докл. республ. научно-методич. семинара, посвященного 125-летию со дня рождения А. А. Шахматова. Труды акад. А. А. Шахматова и профессиональная подготовка студента-филолога. Львов, 1989, с. 23-24.

2. Фразеологічна одиниця як засіб інтелектуалізації публіцистичного мовлення // Тези доп. регіон. наук.-практ. конференції. "Мова і духовність нації". Львів, 1989, с. 59 - 60.

3. Особенности воспроизведения фразеологизмов в ранних украинских переводах произведений В. И. Ленина // Вестник Львовского ун-та, серия филологич. № 21, 1990, с. 13 - 19.

4. О воспроизведении асимметричной фразеологии в близкородственном переводе // Тези доп. всесоюз. наук.-метод. конференції "Проблеми міжпредметних зв'язків в умовах білінгвізму". Дрогобич, 1990, с. 167 - 168.

5. Фразеологическая эквивалентность и способы ее достижения средствами близкородственного языка // А. А. Потебня - исследователь славянских взаимосвязей. Тез. всесоюз. научн. конф. В 2ч. Харьков, 1991. Ч. 1, с. 135 - 137.

6. Особенности воспроизведения фразеологизмов в украинских переводах русской публицистики /ретроспективный аспект/ // Тез. докл. всесоюз. научн. конф. "Соотношение синхронии и диахронии в языковой эволюции". Москва - Ужгород, 1991, с. 108 - 109.

7. Компонент семантической структуры фразеологизма и его воспроизведение в близкородственном переводе // Тез. докл. регион. научн. конф. "Профессор Е. В. Кретевиц и современное языкознание /К 90-летию со дня рождения/". Львов, 1991, с. 116-117.

8. Транслятологическое соотношение фразеологизмов близкородственных языков // Тез. докл. научн. - метод. конф. "Проблеми изучения и преподавания русского языка в вузах и школах республики". В 2ч. Минск, 1992. Ч. 1, с. 161 - 163.

9. О воспроизведении семантической структуры фразеологизмов в близкородственном переводе // Тези доп. республ. наук, конфер. "Проблеми віставної семантики". Київ - Черкаси, 1992, с. 117.
10. Фразеологизм в текстах перевода на близкородственный язык // Русский язык: вопросы функционирования и методики преподавания. Львов, 1992, с. 89 - 101.
11. Русский язык в текстах. Уч. пособие для студентов филолог. ф-та, К., 1993. 400 с. / в соавторстве /.
12. Про фразеологічну типологію Б.О.Ларіна // Тези наук. конф. мовознавців України "Актуальні питання мовознавства у світі" праць Б.О.Ларіна і Ф.П.Філіна. Київ, 1993, с. 82 - 83.
13. Эквивалентный перевод фразеологизма на близкородственный язык как транслятологическая проблема // Взаимодействие украинского и русского языков на территории Украины и актуальные проблемы их исследования и преподавания /Материалы докладов I Галичских чтений/. В 2 т. Полтава, 1993. Т. 1, с. 163 - 165.

Ларіна

Підлясно до друку 20.10.93. Формат 60x84/16. Папір друк ж1.
Друк. офсет. Умовн. друк. арк.1,2. Умовн. фарб.відб. 1,4.
Обл.-вид. арк. 1,2. Тираж 100. Зам. 365.

Машинно-офсетна лабораторія Львівського державного універ-
ситету ім. І.Франка. 290602. Львів, вул. Університетська, 1.

1.

2.

3.

4.

5.

Handwritten mark or signature

6.

7.

345850

AB 28.588